

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.65>

ФІНАНСОВО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБОРОННИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Білокін Д.С.,*студент 3 курсу,**факультет слідчої та детективної діяльності**Національного юридичного університету**імені Ярослава Мудрого***Костенко В.І.,***студент 3 курсу,**факультет слідчої та детективної діяльності**Національного юридичного університету**імені Ярослава Мудрого*

Білокін Д.С., Костенко В.І. Фінансово-правове регулювання оборонних закупівель.

Стаття присвячена дослідженню фінансово-правового регулювання оборонних закупівель в умовах воєнного стану в Україні. Особливу увагу приділено аналізу чинної нормативно-правової бази, яка регулює процедури закупівель для забезпечення обороноздатності держави. У статті розглянуто ключові аспекти функціонування та реалізації оборонних закупівель, включаючи планування, фінансування, укладання контрактів і контроль за виконанням зобов'язань. В умовах воєнного стану актуальними стають питання оперативності й ефективності витрачання бюджетних коштів. Це досягається завдяки спрощенню процедур закупівель, розширенню повноважень державних замовників і впровадженню спеціальних механізмів для швидкого реагування на нагальні потреби.

Окремо розглянуто проблему прозорості оборонних закупівель, що ускладнюється необхідністю дотримання режиму секретності. Баланс між прозорістю й конфіденційністю є критично важливим для запобігання корупційним ризикам та гарантування ефективного використання коштів. Проаналізовано міжнародний досвід країн НАТО, які впровадили сучасні інструменти моніторингу, управління ризиками й забезпечення прозорості закупівель, зокрема електронні платформи, механізми контролю за контрактами та системи управління конкурентністю. Адаптація цих практик в Україні є важливим напрямом реформування оборонних закупівель, враховуючи стратегічний курс держави на євроатлантичну інтеграцію.

У статті запропоновано конкретні рекомендації щодо вдосконалення фінансово-правового регулювання оборонних закупівель. Серед них — розвиток електронних платформ для управління закупівлями, гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, посилення контролю за виконанням контрактів і підвищення професійного рівня персоналу, який займається закупівлями. Окрему увагу приділено створенню прозорих процедур для державних замовників, які дозволяють мінімізувати корупційні ризики.

Зроблено висновок, що впровадження зазначених змін сприятиме забезпеченню прозорості, ефективності та конкурентності оборонних закупівель, що, своєю чергою, дозволить підвищити обороноздатність України.

Ключові слова: оборонні закупівлі, фінансування, воєнний стан, законодавство, контроль, ефективність.

Bilokin D.S., Kostenko V.I. Financial and legal regulation of defense procurement.

The research is dedicated to the study of financial and legal regulation of defense procurement during martial law in Ukraine. Special attention is given to analyzing the current legal framework governing procurement procedures to ensure the state's defense capability. The article examines key aspects of the functioning and implementation of defense procurement, including planning, financing, contract conclusion, and monitoring the fulfillment of obligations. In the context of martial law, issues of operational efficiency and effective budget expenditure become particularly relevant. This is achieved through the simplification of procurement procedures, the expansion of the powers of state customers, and the introduction of special mechanisms for promptly addressing urgent needs.

Special attention is paid to ensuring procurement transparency while considering state secrecy requirements and security restrictions. Balancing transparency and confidentiality is crucial to mitigating corruption risks and ensuring the effective use of funds. The article analyzes the international experience

of NATO member states, which have implemented modern tools for monitoring, risk management, and ensuring procurement transparency, including electronic platforms, mechanisms for contract control, and systems for managing competitiveness. Adapting these practices in Ukraine is an important direction for reforming defense procurement, considering the state's strategic course toward Euro-Atlantic integration.

The article proposes specific recommendations for improving the financial and legal regulation of defense procurement. These include the development of electronic platforms for procurement management, harmonization of national legislation with international standards, strengthening control over contract execution, and improving the professional qualifications of procurement personnel. Particular attention is paid to creating transparent procedures for state customers, which help minimize corruption risks.

Based on the conducted research, that the implementation of these changes will promote transparency, efficiency, and competitiveness in defense procurement, thereby enhancing Ukraine's defense capabilities.

Key words: defense procurement, financing, martial law, legislation, control, efficiency.

Постановка проблеми. В умовах широкомасштабної збройної агресії проти України особливої актуальності набуває питання ефективного фінансово-правового регулювання оборонних закупівель. Необхідність оперативного забезпечення Збройних Сил України необхідним озброєнням, військовою технікою та матеріально-технічними засобами вимагає створення дієвої системи правового регулювання закупівель у сфері оборони, яка б забезпечувала баланс між оперативністю, ефективністю використання бюджетних коштів та належним рівнем контролю. Особливої гостроти набувають питання прозорості оборонних закупівель, мінімізації корупційних ризиків та забезпечення належного рівня секретності в умовах воєнного стану.

Мета дослідження: комплексний аналіз теоретичних та практичних аспектів фінансово-правового регулювання оборонних закупівель в Україні, виявлення проблемних питань та обґрунтування напрямів удосконалення нормативно-правового забезпечення у цій сфері з урахуванням міжнародних стандартів та практик країн-членів НАТО.

Стан опрацювання проблематики. Теоретичним та практичним аспектам фінансово-правового регулювання оборонних закупівель присвячені праці таких вітчизняних науковців, як О.П. Голота, О.О. Котляренко, які досліджували загальні засади правового регулювання оборонних закупівель. Міжнародний досвід регулювання оборонних закупівель аналізували В.П. Горбулін, В.С. Шеховцов. Водночас, враховуючи динамічні зміни у законодавстві та нові виклики, пов'язані з воєнним станом, питання комплексного дослідження фінансово-правового регулювання оборонних закупівель потребує подальшого наукового опрацювання.

Виклад основного матеріалу Оборонні закупівлі являють собою складний та багатоаспектний процес придбання товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб сектору безпеки і оборони. Відповідно до Закону України «Про оборонні закупівлі», це специфічна процедура придбання або закупівлі товарів, робіт і послуг, необхідних для виконання завдань у сфері національної безпеки та оборони [6]. Особливістю оборонних закупівель є їх стратегічне значення для забезпечення обороноздатності держави, що зумовлює особливий правовий режим їх здійснення та контролю.

Фінансово-правове регулювання оборонних закупівель являє собою комплексний правовий інститут, що впорядковує відносини з планування, реалізації та контролю за придбанням озброєння, військової техніки та інших товарів для потреб оборони. Специфіка цих відносин характеризується підвищеною секретністю та особливими вимогами до учасників закупівель

Сутність фінансово-правового регулювання оборонних закупівель розкривається через його основні функції: регулятивну, контрольну та охоронну. Регулятивна функція забезпечує впорядкування відносин між суб'єктами оборонних закупівель, встановлення чітких правил та процедур здійснення закупівель. Контрольна функція реалізується через систему державного фінансового контролю та аудиту оборонних закупівель. Охоронна функція спрямована на захист державних інтересів та забезпечення національної безпеки при здійсненні оборонних закупівель.

Підходи до фінансово-правового регулювання оборонних закупівель базуються на поєднанні імперативного та диспозитивного методів правового регулювання. Імперативний метод переважає у питаннях планування закупівель, визначення процедур та здійснення контролю. Диспозитивний метод застосовується при визначенні умов договорів та взаємодії з постачальниками.

Особливе значення в системі фінансово-правового регулювання має бюджетне планування оборонних закупівель, яке повинно забезпечувати своєчасне та повне фінансування потреб оборони. Це передбачає розробку середньострокових та довгострокових програм розвитку озброєння та військової техніки, формування державного оборонного замовлення та визначення пріоритетів

фінансування.

В умовах воєнного стану особливого значення набуває гнучкість фінансово-правового регулювання, яка дозволяє оперативно реагувати на зміни потреб оборони при збереженні належного рівня контролю за використанням державних коштів. Це вимагає впровадження спеціальних процедур прискорених закупівель та механізмів оперативного прийняття рішень.

Таким чином, фінансово-правове регулювання оборонних закупівель є складною системою правових норм та механізмів, спрямованих на забезпечення ефективного використання державних коштів при задоволенні потреб оборони. Воно повинно забезпечувати баланс між оперативністю здійснення закупівель, ефективністю використання бюджетних коштів та належним рівнем контролю.

Нормативно-правова база регулювання оборонних закупівель в Україні становить складну багаторівневу систему правових актів різної юридичної сили, що охоплює як національне законодавство, так і міжнародні документи. Конституційний рівень регулювання визначається положеннями Основного Закону, зокрема статтями 17 та 92, які встановлюють загальні засади забезпечення обороноздатності держави та окреслюють, що виключно законами України регулюються основи національної безпеки та організації Збройних Сил України [2].

Центральне місце в системі спеціального законодавства посідає Закон України «Про оборонні закупівлі», прийнятий у 2020 році, який визначає загальні правові засади планування, порядок формування обсягів та особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення [6]. Цей нормативно-правовий акт визначає загальні правові засади планування, особливості формування обсягів та порядок здійснення закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення. Важливе значення мають також Закони України «Про національну безпеку України», «Про державне оборонне замовлення» та «Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони в особливий період», які формують комплексну законодавчу базу у сфері оборонних закупівель.

Фінансово-правові аспекти оборонних закупівель регламентуються положеннями Бюджетного кодексу України та Законів України «Про оборонні закупівлі», «Про публічні закупівлі» [8]. А також щорічними законами про Державний бюджет України, які визначають обсяги та напрями фінансування оборонних потреб. Підзаконне регулювання здійснюється через систему нормативних актів Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства оборони України та інших силових відомств, які деталізують процедурні аспекти здійснення закупівель [3].

Міжнародний вимір нормативно-правового регулювання оборонних закупівель набуває особливого значення в контексті євроатлантичної інтеграції України. Співпраця з НАТО регулюється комплексом документів, включаючи Угоду про партнерство, стандарти НАТО щодо озброєння та військової техніки, документи з кодифікації предметів постачання та регламенти забезпечення якості оборонної продукції. Європейське законодавство, зокрема Директива 2009/81/ЄС та відповідні регламенти ЄС, встановлює рамкові вимоги до здійснення оборонних закупівель та експортного контролю товарів військового призначення.

В умовах воєнного стану відбувається активна трансформація нормативно-правової бази з метою спрощення та прискорення процедур оборонних закупівель, під час його дії процедури оборонних закупівель регулюються Постановою Кабінету Міністрів України № 1275. Відповідно до її положень, державні замовники здійснюють більшість закупівель товарів, робіт і послуг без використання конкурентних процедур, передбачених Законами України «Про оборонні закупівлі» та «Про публічні закупівлі», укладаючи прямі договори [4]. Запроваджено особливий порядок здійснення закупівель, спрощено процедури імпорту військової продукції та прийняття на озброєння нових зразків техніки. Водночас залишається актуальним питання забезпечення прозорості та підзвітності оборонних закупівель через впровадження електронних систем, посилення парламентського контролю та розширення можливостей громадського моніторингу в межах, що не порушують державну таємницю.

Двосторонні та багатосторонні міжнародні договори про військово-технічне співробітництво формують окремий пласт нормативного регулювання, встановлюючи правові рамки для міждержавної взаємодії у сфері оборонних закупівель. Ці документи включають угоди про військово-технічне співробітництво, меморандуми про взаєморозуміння та міжурядові угоди про взаємні поставки озброєння та військової техніки.

Таким чином, сучасна нормативно-правова база регулювання оборонних закупівель являє собою динамічну систему, що постійно розвивається відповідно до викликів часу та потреб забезпечення обороноздатності держави. Вона характеризується комплексністю, багаторівневістю та тенденцією до гармонізації з міжнародними стандартами, насамперед стандартами НАТО, що відповідає стратегічному курсу України на євроатлантичну інтеграцію.

Сучасне законодавство України у сфері оборонних закупівель зазнало суттєвих трансформацій, особливо після початку широкомасштабної збройної агресії. Ключовим нормативним актом

залишається Закон України «Про оборонні закупівлі», який запровадив нову систему класифікації предметів закупівель за ступенем секретності та вдосконалив механізми планування закупівель. Цей закон встановив три категорії закупівель: відкриті, закриті та спрощені, що дозволило диференціювати підходи до здійснення закупівель залежно від їх специфіки та вимог секретності.

Важливим кроком стало запровадження трирічного планування оборонних закупівель, що дозволяє забезпечити стратегічний підхід до формування оборонного замовлення [3]. Законодавство передбачає можливість укладання довгострокових контрактів, що створює передумови для системного розвитку оборонно-промислового комплексу. Водночас, в умовах воєнного стану були внесені зміни, які спростили процедури закупівель для оперативного забезпечення потреб збройних сил.

У сфері контролю за оборонними закупівлями законодавство встановлює багаторівневу систему моніторингу, яка включає державний фінансовий контроль, внутрішній аудит замовників та парламентський нагляд. Особлива увага приділяється питанням ціноутворення на продукцію оборонного призначення, для чого запроваджено спеціальні методики формування цін та механізми контролю за їх обґрунтованістю.

Практична реалізація оборонних закупівель в Україні стикається з низкою суттєвих викликів. Перш за все, це необхідність забезпечення оперативності закупівель в умовах воєнного стану при збереженні належного рівня контролю за використанням бюджетних коштів. Спрощення процедур закупівель, з одного боку, дозволило прискорити постачання необхідного озброєння та військової техніки, але з іншого – створило додаткові ризики неефективного використання ресурсів.

У сфері оборонних закупівель наявна системна проблема обмеженості конкурентного середовища, що характеризується домінуванням закупівель у єдиного постачальника. Зазначена ситуація додатково ускладнюється необхідністю термінової диверсифікації джерел постачання внаслідок руйнування виробничої інфраструктури в умовах збройної агресії. Паралельно існує комплексна проблема забезпечення транспарентності закупівельних процедур при дотриманні належного рівня захисту державної таємниці, що набуває особливої актуальності в контексті міжнародних закупівель.

Встановлено наявність суттєвих недоліків у системі координації діяльності суб'єктів оборонних закупівель та синхронізації національних процедур з механізмами міжнародної військово-технічної допомоги. Імплементация стандартів НАТО потребує фундаментальної трансформації системи технічного регулювання та контролю якості, що створює додаткові виклики в умовах воєнного стану. Ефективність системи також знижується через дефіцит кваліфікованих фахівців, зокрема у сфері міжнародних закупівель та управління комплексними проектами.

Контрольно-наглядова система у сфері оборонних закупівель представлена багаторівневою інституційною структурою. Рахункова палата здійснює комплексний аудит ефективності використання бюджетних коштів. Державна аудиторська служба забезпечує поточний контроль шляхом проведення інспектувань та моніторингу закупівель, тоді як Міністерство фінансів реалізує казначейський контроль за відповідністю платежів бюджетним призначенням.

Служба безпеки України та правоохоронні органи здійснюють превентивні та контрольні заходи щодо запобігання правопорушенням у сфері закупівель та забезпечення захисту державної таємниці. Суттєву роль у системі контролю відіграють підрозділи внутрішнього аудиту замовників, діяльність яких в умовах воєнного стану набуває особливого значення для оперативного виявлення та мінімізації ризиків.

Система парламентського контролю, реалізована через діяльність профільних комітетів Верховної Ради України, забезпечує стратегічний нагляд за ефективністю оборонних закупівель. Парламентські слухання, депутатські запити та розслідування дозволяють виявляти системні проблеми та ініціювати необхідні законодавчі зміни [5].

Координація діяльності контролюючих органів здійснюється через механізми міжвідомчої взаємодії, обмін інформацією та проведення спільних контрольних заходів. Водночас існують проблеми з дублюванням функцій, неузгодженістю підходів до оцінки ефективності та недостатньою автоматизацією процесів контролю.

Важливим аспектом є забезпечення балансу між необхідністю збереження державної таємниці та потребою у прозорості контрольних заходів. Контролюючі органи повинні адаптувати свої методики та процедури до специфіки оборонних закупівель, забезпечуючи при цьому належний рівень захисту інформації.

Фінансово-правове регулювання оборонних закупівель в Україні характеризується суттєвими корупційними ризиками та нормативними недоліками, особливо щодо ціноутворення на оборонну продукцію та визначення єдиного постачальника. В умовах воєнного стану ці проблеми загострюються через необхідність термінових закупівель, коли оперативність забезпечення потреб оборони може використовуватися як підстава для уникнення конкурентних процедур.

Система контролю за виконанням контрактів та відповідальності постачальників потребує вдосконалення, особливо щодо перевірки якості продукції та дотримання термінів постачання. Планування закупівель страждає від недостатньої координації між замовниками та необґрунтованості потреб, що створює ризики нераціонального використання бюджетних коштів.

Надмірна секретність становить серйозну перешкоду для забезпечення прозорості та ефективності використання публічних коштів. Відсутність чітких критеріїв засекречування інформації обмежує можливості контролю та розвиток конкуренції. Система електронних закупівель має обмежене застосування в оборонній сфері, що ускладнює збір та аналіз даних про закупівлі.

В умовах обмеженої прозорості процесів закупівель украй важко виявляти правопорушення на ранніх стадіях [12].

США реалізує багаторівневу систему оборонних закупівель через Federal Acquisition Regulation (FAR) [11] та Defense Federal Acquisition Regulation Supplement (DFARS) [9], які встановлюють чіткі процедури, вимоги та механізми контролю за витрачанням коштів на оборонні потреби.

У Великобританії діє спеціалізована організація Defence Equipment and Support (DE&S) [8], яка відповідає за реалізацію оборонних закупівель та управління складними проектами. Організація тісно співпрацює з ОПК, в тому числі через реалізацію ініціатив державно-приватного партнерства (partnering agreements and private finance initiatives) [1].

Спільними рисами систем оборонних закупівель країн НАТО є впровадження електронних систем управління закупівлями, розвинена система аудиту, чіткі механізми ціноутворення та контролю за витратами. Країни альянсу активно використовують програми спільних закупівель для оптимізації витрат та забезпечення сумісності озброєнь.

Ключовим документом у сфері європейських оборонних закупівель є Директива 2009/81/ЄС [10], яка встановлює спільні правила здійснення оборонних закупівель для країн-членів ЄС. Європейське оборонне агентство (EDA) відіграє важливу роль у процесі гармонізації, розробляючи спільні стандарти та координуючи міждержавні проекти у сфері оборонних закупівель.

Щодо можливостей адаптації міжнародного досвіду в Україні, ключовими напрямками впровадження кращих практик можуть стати: впровадження електронних систем управління оборонними закупівлями за зразком систем, що використовуються в країнах НАТО та ЄС; адаптація національного законодавства до вимог Директиви 2009/81/ЄС [10]; розвиток системи професійної підготовки фахівців у сфері оборонних закупівель. Пріоритетними напрямками вдосконалення системи оборонних закупівель України є впровадження європейських практик офсетних угод та стандартів контролю якості, створення прозорих механізмів ціноутворення та розвиток електронних платформ закупівель. Важливим є спрощення процедур допуску приватних компаній до оборонних тендерів та створення умов для міжнародної кооперації. Реформування має включати посилення системи внутрішнього аудиту, антикорупційних механізмів та парламентського контролю, а також розвиток професійних компетенцій персоналу. Це сприятиме створенню ефективної системи оборонних закупівель та інтеграції України до євроатлантичних структур безпеки.

Висновки. У результаті проведеного дослідження фінансово-правового регулювання оборонних закупівель визначено, що система в Україні перебуває у процесі трансформації, спрямованої на підвищення ефективності та відповідності міжнародним стандартам. Виявлено системні проблеми: недостатню конкурентність ринку, обмежену прозорість процедур та інституційні виклики у контролі за витрачанням коштів. Дослідження досвіду країн НАТО та ЄС продемонструвало наявність ефективних механізмів організації оборонних закупівель, придатних для адаптації в Україні. Особливо цінним є досвід впровадження електронних систем управління закупівлями та розвитку конкурентного середовища. Першочерговими заходами вдосконалення мають стати: впровадження комплексної електронної системи управління закупівлями, розвиток конкурентного середовища та гармонізація нормативно-правової бази з міжнародними стандартами. Важливим є посилення інституційної спроможності контролюючих органів та розвиток механізмів міжнародної кооперації. Реалізація цих рекомендацій дозволить створити ефективну систему оборонних закупівель, що забезпечить потреби оборонного сектору та сприятиме інтеграції України до євроатлантичних структур безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аналіз міжнародного досвіду з організації системи державних закупівель озброєння та військової техніки / І. Tkach та ін. *Journal of Scientific Papers «Social development and Security»*. 2021. Т. 11, № 2. С. 178–197. URL: <https://doi.org/10.33445/sds.2021.11.2.16> (дата звернення: 27.12.2024).
2. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 27.12.2024).

3. Питання оборонних закупівель : Постанова Каб. Міністрів України від 03.03.2021 № 363: станом на 20 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/363-2021-p#Text> (дата звернення: 26.12.2024).
4. Про затвердження особливостей здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану: Постанова Каб. Міністрів України від 11.11.2022 № 1275: станом на 17 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-p#Text> (дата звернення: 27.12.2024).
5. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 №2469-VIII: станом на 9 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 26.12.2024).
6. Про оборонні закупівлі: Закон України від 17.07.2020 № 808-IX: станом на 16 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text> (дата звернення: 26.12.2024).
7. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII: станом на 23 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 26.12.2024).
8. Defence Equipment & Support. URL: <https://des.mod.uk/> (дата звернення: 27.12.2024).
9. DFARS / Acquisition.GOV. Home / Acquisition.GOV. URL: <https://www.acquisition.gov/dfars> (date of access: 27.12.2024).
10. Directive – 2009/81 – EN – EUR-Lex. *EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32009L0081> (date of access: 27.12.2024).
11. FAR / Acquisition.GOV. Home / Acquisition.GOV. URL: <https://www.acquisition.gov/browse/index/far> (date of access: 27.12.2024).
12. Shvydka T.I. Features of state regulation of defense procurements. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2024. Vol. 1, no. 81. P. 308–314. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.49> (date of access: 27.12.2024).